

ՀԱՂՈՐԴՈՒՄՆԵՐ

ԾՊՏՅԱԼ ԵՎ ԻՍԼԱՄԱՑԱԾ ՀԱՅԵՐԻ ՀԱՐՑԻ ԱՐԺԱԲՈՒՄԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼՈՒՄ

Մելիմ Անուման

Վերջին տարիներին Թուրքիայում նախկինում արգելված մի շարք թեմաներ, պայմանավորված Թուրքիայի՝ Եվրամիության անդամակցելու խնդրով և հարակից այլ գործոններով, սկսել են արձարձվել և համեմատաբար ազատ քննարկվել թուրքական մամուլում։ Նման արգելված թեմաներից մեկն է Հայոց ցեղասպանությունից հետո Արևմտյան Հայաստանում և հանրապետական Թուրքիայի այլ շրջաններում մնացած արևմտահայության բեկորների՝ ծպտյալ և այլադավան հայերի խնդիրն էր։

Թուրք մտավորական շրջանակներին, ներառյալ՝ լրագրողները, առավելապես հուզող հարցն է, թե ինչ դեր են կատարել ու շարունակում կատարել բարձր դիրքի հասած հայ և այլազգի կրոնափոխները Թուրքիայի քաղաքական կյանքում։

Այսպես, Թուրքիայի Զանաքրայի «Մարտի 18» համապարանի ռեկտոր Սեդար Լաշիները դեռևս 2005թ. սեպտեմբերին «Միջազգային ռազմավարական հետազոտություններ» հասարակական կազմակերպության մամբու օրգանում հրապարակված «Հայ դյումենները»¹ հոդվածում գրում էր. «Ամենակարևորն այն է, որ իրական ինքնության մասին իմանալով կամ չիմանալով՝ հայ և հոյն դյումենները կարևոր դեր խաղացին Թուրքիայի և թքության վերակառուցման մեջ։ Անհնար է Թուրքիայի պատությունը գրի առնել կամ ըմբռնել՝ առանց հասկանալու ճրանց անցած ուղին։ Բացի այդ, ուսումնասիրության է արժանի նաև դյումենների դերը Թուրքիայի ներքին քաղաքականության մեջ»²։

Ժամանակակից թուրքական մամուլը որոշակի տեղ է հասկացնում հավատափոխ եղած հայերի տեղաբաշխվածության, թվաքանակի, գործունեության ոլորտների հարցերին, բերում ծպտյալ հայերի՝ արմատներին վերադառնալու և կրոնադարձության դեպքերի օրինակներ։

«Միլի գագեթե» թուրքական պարբերականը 2005թ. դեկտեմբերի 28-ի համարում տպագրված «Մեր մեջ գտնվող ծպտյալ հայերը» իրապարակման մեջ նշում է, թե «Թուրքիայում ներկայում ենթադրաբար ապրում են շուրջ 30-40 հազար հայեր, ովքեր երկար տարիներ կարողացել են թաքցնել իրենց ինքնությունը թուրքի և քրդի ազգության տակ»։ Թերող նաև ներկայացնում է թուրք հայտնի պատմաբան, պրոֆեսոր Սալիմ Ջյիշեի տեսակետները սույն խնդրի շորջ. «Հայերի վերաբերյալ իր ուսումնասիրություններով հայտնի դրկտոր, պրոֆեսոր Սալիմ Ջյիշեի տեսակետի համաձայն՝ որպես մուսուլման հանդես եկող կրիպտո հայերը ներկայում շարունակում են պահպանել Հայ առաքեական եկեղեցու ավանդույթները։ Ջյիշեն հայտնելով, որ վերջերս որոշ ուսումնասիրություններ են կատարվել այս մարդկանց վերաբերյալ, ուշադրություն է հրավիրում այն փաստի վրա, որ մոտ ապագայում ճրանք օգտագործվելու են հայերի երազանքներն իրականություն դարձնելու գործում։ Ջյիշեն նշում է, որ տեղահանությունից հետո իսլամացածների թիվը կազմում է մոտ 100 հազար հոգի։ Կրոնափոխ եղածները մեծամասամբ գրանցված են Ստամբուլի, Դիարբեքիրի, Աղյուսանի, Բաթմանի, Սվասի, Թունչելիի, Մալաթիայի, Էլազիզի, Կայսերի, Մերսինի և Մարդինի նահանգներում։ Ջյիշեն բացատրում է, որ 1995թ. հետո

¹ Դոնմե-թուրքերնեում բառացի՝ «շրջված», այն կիրառվում է նաև «մահմեդականություն ընդունած» կամ «այլադավան դարձած» իմաստներով։

² Sedat Laçiner, *Erməni Dönmeler, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, 08.09.2005,
<http://www.usakgundem.com/yazar/110/ermenid-%C3%86nmler.html>.

ՄԵԼԻՆԵ Անումյան

ավելացել են զաղտնի ու հավատափոխ հայերին առնչվող գործողությունները, իսկ 2003թ. մուսալմանի անվան տակ մոտ 120 հայ է դիմել Զավուշողլուսմ գտնվող եկեղեցին վերաբացելու խնդրանքով: Զյոհցեն շեշտում է, որ նրանք հանդես են զայխ նաև իրենց նախկին գույքը հետ բերելու նախաձեռնություններով: Ըստ Զյոհցեի, թեև նրանց մեջ կան իսկական մահմեղականներ, սակայն կրիպտո՝ ծպտյալ հայերը մուտքավոր են միայն անձնական վկայականներով: Զյոհցեն ընդգծելով, թե համոզված է զաղտնի հայերի վտանգավոր լինելու մեջ, որպես օրինակ նշում է, որ հատկապես վերջին տարիներին նրանց ուղղությամբ աշխատանքներ են կատարվում հայկական խմբերի կողմից: Զյոհցեն պաշտպանում է այն տեսակետը, ըստ որի՝ ջանում են նրանց իիշեցնել իրենց իրական ինքնության մասին և դրամական աջակցություն ցուցաբերում: Զյոհցեն հայտնում է, որ համոզված է, թե հայերին գիտակցարար կիշեցնեն իրենց արմատների մասին, և շուտով նրանք Թուրքիայից հողի փոխհատուցում կապահանջեն»³:

Պրոֆեսոր Սալիմ Զյոհցեն նոյնիսկ կարծիք է հայտնում, թե ծպտյալ հայերն այդ նպատակով մինչև 2015թ. ահարեկական պայքար կազմեն Թուրքիայում⁴:

Ծպտյալ հայերի ներգրավվածությունը ձախակողմյան հոսանքներում, ինչպես նաև ձախ ահարեկական կազմակերպություններում վերջին տարիներին թուրքական մամուլում հաճախակի հնչեցված տեսակետներից է, որը պարբերաբար մամուլի օրակարգ է բերվում նաև Թուրքական պատմագիտական ընկերության (Türk Tarih Kurumu) նախկին նախագահ, պրոֆեսոր Յուսուֆ Հալաչօղուի կողմից: Վերջինս, ծայրահեղության մեջ ընկելով, Քրդական աշխատավորական կուսակցությունում (ՊԿԿ) նման հայերի թիվը հասցնում է մինչև 80 տոկոսի⁵, իսկ ժամանակին Թուրքիայի փոխվարչապետ, ներկայում Թուրքիայի Ազգային մեծ ժողովի նախագահ Զեմիլ Չիչեքը 2010թ. օգոստոսին, ակնարկելով Քրդական աշխատավորական կուսակցության հայ անդամներին, ասում է. «...հայկական ահարեկոչության ու Քրդական աշխատավորական կուսակցության ահարեկոչության միջև գոյություն ունի սերտ համագործակցություն. նրանք արյան եղբայրներ են: Հայկական ահարեկոչության փուլից դուրս եկան. գործը հանձնեցին այս կողմին: Ներողություն եմ խնդրում արտահայտության համար, բայց այն հանգանակը, որ ահարեկիչների մի մասը թպատված չէ, արդեն իսկ խոսուն փաստ է: Այսինքն՝ դրանք ընդամենը խոսակցություններ չեն: Մենք լավ գիտենք՝ ով ինչ է»⁶:

Կրոնափոխ հայերի առնչությամբ թուրքական մամուլում արծարծվող թեմաներից մեկն էլ թուրքական ցեղապահությամբ տառապող հայտնի իսլամացած հայերն են: Հարյ է նշել, որ նման որոշ հայեր էլ ոչ վաղ պատմության ընթացքում և ներկայում աչքի են ընկնում իրենց արտահայտված հայտացությամբ և թուրք ազգայնանողությամբ: Կա նաև տեսակետ, ըստ որի՝ նրանցից շատերը հոգեքրանորեն իրենց թշնամի են համարում հայության այն հատվածին, որը, ի տարբերություն իրենց, կարողացել է հավատարիմ մնալ իր արմատներին⁷:

Նման հայտնի իսլամացած հայերի ցանկ է ներկայացնում Իբրահիմ Արսոյը «Հայ թուրքերը» հոդվածում, որը տպագրվել է 2006թ. օգոստոսին «Navkurd» քրդական կայքուն: Հոդվածն սկսելով «Թուրքական ցեղապահության ջատագովներն իրականություն իրականություն»:

³ Milli Gazete, 28.12.2005.

⁴ Ռուբեն Մելքոնյան, Իսլամացված հայերի խնդիրը Թուրքիայում (ընդհանուր պատկերի ուրվագծման փորձ), http://www.noravank.am/upload/pdf/321_am.pdf.

⁵ <http://www.haber3.com/pkknin-yuzde-80i-ermeneli-56316lh.htm>.

⁶ Çicek'ten Erməni PKK'lilar iması!, Radikal, 21.08.2010, http://www.radikal.com.tr/turkiye/cicekten_ermeneli_pkklilar_imasi-1014804.

⁷ Ռուբեն Մելքոնյան, Հայերի բռնի իսլամացումը Ցեղասպանության տարիներին. ընթացքը և հետևանքները, Երևան, 2010, էջ 108:

որբանով են թուրք» նախադասությամբ՝ հոդվածագիրը բերում է նման հայերի մի քանի օրինակներ, որոնց շարքում են նաև Աքարուրքի հոգեդրուստը Սարիհա Գյորչենը, Թուրքուր Օզալի մայրը՝ Հաֆիզե Օզալը, Դեկեր Բահչելին, Մեսուր Յըլմազը և այլք⁸:

Թուրքական մամուլում ծպտյալ և այլադավան հայության թեմայի շուրջ ակտիվ քննարկումներ արձանագրվեցին հատկապես 2007թ. սկզբներին, որը պայմանավորված էր Հրանտ Դինքի թաղման արարողությանը «Բողոք հայ ենք» վանկարկող հոծ զանգվածի մասնակցությամբ: 2007թ. հունվարի 31-ին թուրքական «Cafesiyaset» լրատվական կայքը գրում է. «...Թուրքիայում գոյություն ունի մի լուրջ խնդիր՝ ծպտյալ հայերի հարցը, ըստ որի՝ այս պահի դրությամբ մեր երկրում են քննակվում մոտ 80 հազար զաղոտնի հայեր: Դա խնդիր մի կողմն է, իսկ մյուսն այն է, որ այս ծպտյալ հայերի մի մասը կարևոր պաշտոններ է գրադեցնում պետական հաստատություններում և կրթական համակարգում»⁹:

Այս թեմայով քննարկումները դարձյալ ակտիվացան 2007թ. ամռան վերջերին, այն բանից հետո, երբ օգոստոսի 18-ին Կեսարիա քաղաքում կայացած գիտաժողովի ժամանակ Յուսուֆ Հալաչօղլուն արտահայտեց այն միտքը, թե Թուրքիայում քրդերի մեծ մասն ունի թուրքմենական ծագում, իսկ ալևի քրդերը կրոնափոխ հայեր են, ովքեր անվանափոխ ու դավանափոխ են եղել իր խոսքերով՝ 1915թ. «տեղահանությունից», այսինքն՝ ցեղասպանությունից փրկվելու նկատառումով¹⁰:

Թուրքական մամուլում Հալաչօղլուի հայտարարության առջնությամբ արձանագրվեցին թե՛ դրական, թե՛ բացասական արձագանքներ: Սակայն, կարևոր այս էր, որ Հալաչօղլուն տեղիք տվեց կրոնափոխ հայության հարցի վերաբարձմանը, թեմա, որն անմիջականուն առնչվում է Հայոց ցեղասպանությանը:

2007թ. սեպտեմբերի 7-ին «Ռադիկալ» օրաթերթում տպագրվեց պատմաբան Ֆուադ Դյունդարի «Այն թեզը, որն իթթիհաղականներն անգամ չեն արտահայտել. Ավելի քրդերի հայկականությունը» վերնագրով հոդվածը, որում հեղինակը հետևյալ դիտարկումներն էր անում. «...Հալաչօղլուն «ալևի քրդերի հայկականությանը» վերաբերող իր խոսքով ցանկացել է մի գնդակով երկու նապաստակ խփել՝ թե՛ քրդերի թիվը թիւ ցուց տալ և թե՛ ասել, որ 1915թ. կոտորածներ չեն եղել, և որ անհետացած հայերն ալևի են դարձել: (...) Միակ բանը, որ կարելի է ի նկատի ունենալ նրա ասածներից, իսլամի ընդունման հետ առնչվող խնդիրն է: 1915թ. ամռանը, երբ հրապարակվում է «առանց բացառության բոլոր հայերի» տեղահանության հրամանը, լինում է զանգվածային մահմեդականացման դիմում, որով հետև հայերի համար դեպի մաս տանող արտրից ամեն գնու ազատվելու և ողջ մնալու միակ ճանապարհն իսլամ ընդունելն էր: Երբ զանգվածաբար ի հայտ են զայխ իսլամ ընդունելու հարցումներ, Թալեաթ փաշան հրամայում է հավատափոխ եղածներին ազատել տեղահանությունից: Սակայն միայն 3 շաբաթ անց, երբ իսլամ ընդունել ցանկացողների թիվը լրջորեն մեծանում է, Թալեաթը հրամայում է, որ եթե անգամ կրոնափոխ էլ լինեն, զայխից չազատվեն: Որոշ ժամանակ անց էլ հայտարարում է, որ հավատափոխ լինելու դիմումները չընդունեն, որովհետև նմանատիպ դիմումները «մոլորեցնող են ու ժամանակավոր»: Հրամայում է, որ պետք է ընդունել միայն այն ընտանիքների դավանափոխության դիմումները, որոնց թույլ է տրվել մնալ Անատոլիայում: Չնայած կենտրոնից եկած կտրուկ հրամանին՝ նահանգապետերն ու գավառապետերը շարունակում են ընդունել

⁸ İbrahim Aksoy, *Ermeni Türkleri*, Navkurt, Ağustos 2006, <http://www.navkurd.net/nivisar/aksoy/ermeniturkleri.htm>.

⁹ Cafesiyaset.com.tr, 31.01.2007.

¹⁰ Kürtler Türkmen, *Kürt Alevileri Ermeni*, Aktif Haber, 20.08.2007, <http://www.aktifhaber.com/kurtler-turkmen,-kurt-alevileri-ermenii-128303h.htm>.

ՄԵՂԻՆԵ ԱՆՈՒՄՅԱՆ

կրոնափոխ լինելու մասին դիմումները, որից հետո Թալեաթը, խլամ ընդունելու մասին մի գրավոր հրահանգ պատրաստելով, կտրականապես հրամայում է ոչ մի դավանափոխություն չընդունել՝ տեղահանությունից ազատվածներից ու կենտրոնի հրամանով իրենց տեղում մնացածներից բացի: Մի ճանապարհ է մնում՝ ամուսնությունը: Իթթիհաղականները հրամայում են միայն ամուսնանալու պայմանով ընդունել մահմեղականացման հարցումները: Այսինքն՝ այդ հրամանով, ըստ Էռոյան, հայտնած են լինում, որ ընդունելի է միայն մուսուլման տղամարդկանց հետ ամուսնացող հայ կանանց կրոնափոխությունը»¹¹:

Թուրքական մամուլում հրապարակվում են նաև խալամացած հայերի հանդեկ դրական վերաբերմունք արտահայտող հոդվածներ, որոնցում հանդորժողականություն է քարոզվում նման հայերի նկատմամբ:

Այսպես, օրինակ, «Յենի Աքբյուկ» հանդեսը 2007թ. սեպտեմբերի 6-ի համարում այս թեմայով մի ծավալուն հոդված հրապարակեց՝ «Իրենց անցյալի հետ են առերևույում նրանք, ոու մեծ մայրերն ու մեծ հայրերը հայ են. պատմում են մուսուլման հայերը» վերնագրով: Հոդվածում նշելով, որ կրոնափոխ հայերի մասին Հալաջօղլոի խոսքերը մեծ արձագանք են գտել, ընդգծում էր նաև, որ տվյալ քննարկումը հասարակության որոշ շերտերում դեռ վախ և անհանգստություն էր հարուցում: Այս հրապարակման մեջ բերված են նման մի շարք հայերի անհատական պատմությունները: Հոդվածում մեջբերվում է նաև «Թոփիրմասալ Թարիհ» ամսագրի նախկին խմբագիր, «Քիլզամանալար» հրատարակչության տնօրեն Օսման Քյոքերի կարծիքը, ըստ որի՝ հայերի մահմեղականացման դեպքեր են գրանցվել ոչ միայն 1915թ., այլև թուրքերի՝ այս տարածքներ մտնելուց ի վեր: Քյոքերը նաև անհիմն էր համարում Հալաջօղլոի այս պնդումը, թե հայերն իվամացման միջոցով իբրև թե փրկվել են ցեղասպանությունից:

«...Անհնար է՝ հայերը, «Մենք ալևի քուրդ ենք» ասելով, փրկվեին զինվորների ձեռքից, իսկ այն անտեր-անտիրական մնացած կանանց և երեխաների մահմեղականացումը, որոնց ամուսինները կամ հայրերը մահացել էին կամ է նախապես արսորվել, ոչ թե բացառություն էր, այլ այն ժամանակվա պետական քաղաքականություն»¹²:

Ծառյալ և այլադավան հայերի խնդիրը թուրք լրագրողների կողմից քննարկվում է նաև կրթական համակարգում նման հայերի առկայության համատեքստում: Այսպես, 2008թ. Մեհմեդ Շևքի Էյգին «Միլի զագեթե» օրաթերթում գրելով, թե դեռևս 2005թ. օգոստոսին Պոլսուն հայոց պատրիարք Մեսրոպ Երկրորդ Փարիզում հրատարակվող «Լա Քղուա» պարբերականին տված հարցազրոյցում հաստատել էր, թե ներկայիս Թուրքիայում գոյություն ունեն հայկական ծագմանք մեկ ու կես միլիոն թուրքեր և մուսուլմաններ, և որ հայոց պատրիարքարանի տվյալներով ամեն տարի հայկական արմատներով շուրջ 60 մահմեղականներ են դիմում պատրիարքարան, որպեսզի վերադարձնան իրենց կրոնին, նաև հիշեցնում էր, որ Թուրքիայում են պաշտոնավարում քրիստոնյա ծագում ունեցող մոտ 21 դեկաններ ու ռեկտորներ, «որոնց տների գետնահարկերում զաղտնի զանգակատներ կան»¹³:

Մեկ այլ ազգայնամու հոդվածագիր՝ Արևան Բուլութը, 2008թ. ապրիլի 6-ին հրապարակված «Ծառյալ հայ ազգային կրթական համակարգում» հոդվածում ընթերցողների

¹¹ Fuat Dündar, *İtihatçılardın bile dile getirmediği tez: Alevi Kürtlerin Ermeniliği*, Radikal, 07.09.2007 <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetayV3&ArticleID=825101&Date=27.04.2011&CategoryID=99>.

¹² Gökçen Dinç, *Anneannesi, babaannesi, dedesi Ermeni olanlar geçmişle yüzleşiyor: Müslüman Ermeniler anlatıyor*, Yeni Aktüel, 06.09.2007, <http://www.yeniaktuel.com.tr/tur103,116@2100.html>.

¹³ Mehmet Şevket Eyi, *Köşebəşlərində gizli Hürisṭiyanlar, gizli Yahudilər*, Milli Gazete, 03.03.2008, <http://www.milligazete.com.tr/index.php?action=show&type=writersnews&id=17302>

ուշադրությունն է հրավիրում այն փաստի վրա, որ Ազգային կրթության նախարարության կողմից հրատարակված՝ 11-րդ դասարանի համար նախատեսվող աշխարհագրության դասագրքերում տպագրված Թուրքիայի քարտեզում Արարատ լեռը նշվել է հենց Արարատ ձևով՝ թուրքական «Աղրի» փոխարեն, և շեշտում. «Հայոց ցեղասպանության պնդման խորհրդանշի եղող Արարատը թուրքական դասագրքերում հայերեն կարող էր գրել միայն երակներում հայկական արյուն ունեցող մեկը»¹⁴:

Ծպտյալ հայերը թուրքական լրատվամիջոցներում շատ հաճախ ներկայացվում են որպես Թուրքիայի ամրողականությանը սպառնացող վտանգ. Ըստ մամլո որոշ օրգանների՝ այս հայերը, ովքեր խալանալով հանդերձ, շարունակում են պահպանել իրենց հայկական ինքնագիտակցությունը, կարող են վրեժ լուծել Թուրքիայից: Այսպես, օրինակ, թուրք հեղինակներից Յուսուֆ Գեզգինը 2008թ. մարտի 24-ին «Արքիֆիարեր»-ում հրապարակված «Անատոլիայի զարթոնքը և ծպտյալների միացյալ ճակատը» հոդվածում անում էր ոչ օրիենտիվ հետևողաբար ծպտյալ հայերի և մյուս ծպտյալների միարանձնան մասին. «Սարաթայականները¹⁵ տեսնելով, որ Քրդստանի աշխատավորական կուսակցությունն ու ահարեկչական արգելակն անզամ չկարողացան խոչընդոտ հանդիսանալ անատոլիացու զարթոնքին, ընտրեցին մյուս ծպտյալ օտարների հետ համատեղ ճակատ կազմելու ճանապարհը, ծպտյալներ, որոնց հետ նախկինում ախտյան էին եղել և առանձնապես չէին կարողացել համերաշխ ապրել պատմույան ընթացքում»¹⁶:

Իսկ «Անայուրթ Գագեթեսի» թերթի հեղինակներից Մուստաֆա Ներուզ Սընաջըն հիշյալ պարբերականի՝ 2008թ. ապրիլի 26-ի համարում տպագրված «3 Թե՛ ծրագիրը և զաղափարը՝ կրիպտո» վերնագրով հոդվածում ահազանգում է, այսպես կոչված, «3 Թե՛» ծրագրի մասին, որը պետք է, ըստ հեղինակի, իրազործվի ծպտյալ հայերի միջոցով¹⁷: Նշենք, որ այս ծրագիրն իր անվանումը ստացել է թուրքերեն տառամ (ճանաչում), tazminat (փոխհատուցում) և toprak (հող) բառերից, որոնք երեքն ել սկսվում են տ տառով:

2008թ. դեկտեմբերի 16-ին «Թե՛քրիշիք գագեթե» թերթի լրագրողներից Հասան Թահսինը «Հայատանի ընդարձակմանն ուղղված ջանքերը» հոդվածում, նշելով Թուրքիայում ոչ քիչ թվով ծպտյալ հայերի գոյության փաստը, որոնց, ըստ հեղինակի, պարբերաբար աջակցել են ԽՍՀՄ-ն ու ՊԱԿ-ը, գրում է. «Ակսի քրդի ինքնության տակ պատսպարված ծպտյալներն ունեն մեկ նպատակ: Նրանց հիմնական մտադրությունն է Մեծ Հայատանի ստեղծման ծրագրին ծառայելը»¹⁸:

2008թ. վերջերին ծպտյալ հայերի թեմայի վերաբարձնանը տեղի ունեց Ժողովրդահանրապետական կուսակցության պատգամավոր Զանան Արքամանի կողմից հրապարակ նետված՝ Թուրքիայի նախագահ Արդուլլահ Գյուլի նոր հայ լինելու վարկածը: Արքամանի հայտարարությանը որպես արձագանք՝ «Թարաք» օրաթերթի այսունակագրիներից Մուրադ Բելգեն հետևյալ հրետորական հարցերն էր ուղղում նշված պարբերականի՝ 2008թ. դեկտեմբերի 20-ի համարում՝ եզրահանգումները թողնելով ընթերցողներին. «...ինչ պես է եղել, որ այդ հայ կինը թուրքի հետ է ամուսնացել: Ընտանիքը թո՞ւյլ է տվել և մեծ

¹⁴ Arslan Bulut, *Milli Eğitim'de kripto Ermeni!*, Yeniçağ Gazetesi, 06.04.2008, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/milli-egitimde-kripto-ermenin-3279yy.htm>.

¹⁵ Խոսքը կոմիսարիուս հրեաների՝ Շարաթայ (Սարեթայ) Ցլիի հետմորդների մասին է:

¹⁶ Yusuf Gezgin, *Anadolu'nun uyanışı ve Birleşik Kripto Cephe*, 24.03.2008, http://www.aktifhaber.com/author_detail.php?id=3824.

¹⁷ Mustafa Nevruz Sinaci, *3 T Projesi ve IDEA Kripto*, Anayurt Gazetesi, 26.04.2008, <http://www.anayurtgazetesi.com/default.asp?page=yazar&id=1350>.

¹⁸ Hasan Tahsin, *Ermenistan'ı genişletme çabaları*, Tekkişilik Gazetesi, 16.12.2008, www.tekkisilikgazete.com/content/view/1399/5/.

Մելինե Անումյան

ոգևորությանը է ընդունել այդ ամուսնությունը: Թե՞ ընտանիք չի ունեցել: Եթե չի ունեցել, ապա ինչ պատճառով: Ինչո՞ւ այս երկրում այսքան մարդկանց ընտանիքներում միշտ որևէ հայ կին է լինում (չգիտես ինչո՞ւ երբեք՝ ոչ տղամարդ)»¹⁹:

2009թ. այս թեման թուրքական մամուլում քննարկվում էր նաև Էրդողանի կառավարության ներկայացրած «Քրդական և հայկական նախաձեռնությունների» (Kürt ve Ermeni Açılmaları) շրջանակներում:

2009թ. հոկտեմբերին թուրքական մամուլում նկատելի էր ընդհանուր հայկական թեմատիկայի հանդեպ հետաքրքրության աճ, որը պայմանավորված էր ցյուրիխյան արձանագրությունների ստորագրմամբ:

Նույն Մեհմեն Շկրեր Էյգին «Միլլի գագեթե»-ի՝ 2009թ. հոկտեմբերի 12-ի համարում տպագրված «Քրդական նախաձեռնություն», թե՝ «Հայկական հարց» վերնագրով հոդվածում արձանագրելով, թե Թուրքիայում գոյություն ունեն երկու տեսակի հայեր՝ բացահայտ և ծափյալ, շեշտում էր զաղունի հայերի ծրագրերը միշտ օրակարգում պահելու և գիտակցելու անհրաժեշտությունը²⁰:

Միևնույն հետինակը, 2010թ. հունվարի 31-ին իրապարակված «Հայ որբեր» հոդվածում համոզմունք արտահայտելով, թե ծափյալ հայերի մի մասը ցանկանում է վրեժ լուծել իր արտահայտությամբ «1915-18թթ. աղետի» համար, մտահոգություն էր հայտնում, որ նման ծափյալները ցանկանում են «աղավաղել թուրքական մշակույթը և հասուլ քարոզություն տարածելով՝ ճանապարհ հարթում Թուրքիայի մասնատման համար»²¹:

Ծափյալ և կրոնափոխ հայերի թեման թուրքական մամուլում շարունակել է քննարկվել նաև 2010թ.: Այսպես, 2010թ. մարտի 30-ին «Թարափ» օրաթերթը ներկայացրել է Բողոքիչի համալսարանի պրոֆեսոր Սելիմ Դերինզիլի հարցազրույցը²²: Պրոֆեսորն ընդգծելով, թե 1915-ին ոչ բոլոր իսլամացած հայերն են փրկվել մահից, շեշտում էր նաև, որ «դեռևս Թանգիմայի ժամանակաշրջանից սկսած՝ ցանկություն է եղել նվազեցնել հայ բնակչության թիվը, և պետությունը դեռ այն տարիներին բյուրոկրատական խնդիրներ է հարուցել ոչ մուսուլմանների համար»: Դերինզիլը հայտնում էր նաև, թե «հանրապետական շրջանում ևս հայերին ու բոլոր ոչ մահմեդականներին ուղղված ոչնչացման մի նոր այլիք է եղել, որը ոչ միշտ է արտահայտվել ապանելով»: Հաս պրոֆեսորի՝ այդ ոչնչացումը հանրապետական շրջանում կատարվում էր նաև մարդկանց կյանքի համար անքարենապատ պայմաններ ստեղծելու, նրանց կյանքը դժոխքի վերածելու միջոցով, երբ մարդիկ ստիպված զաղթում էին արտասահման։ «Ես նոր եմ բացահայտել, որ դեպի Թուրքիայի արևմուտք զաղթել պարտադրող 1934թ. վերաբնակեցման օրենքը կիրառվել է նաև հայերի նկատմամբ»: Նա նաև խոսում էր այն ուշագրավ տարբերության մասին, որը նկատելի է օսմանյան և հանրապետական շրջանների միջև։ «Այն դեպքում, երբ խալիֆայական պետություն Օսմանյան կայսրությունում հայերը հնարավորություն ունեին պետական բարձր պաշտոններ զբաղեցնել, աշխարհիկ, ժամանակակից Թուրքիայի Հանրապետությունում խոսք անզամ լինել չի կարող որևէ հայի՝ արտաքին գործերի նախարարություն, բանակ կամ ոստիկանություն մուտք գործելու մասին։ Օրենքով ոչ մի արգելք չկա, բայց Թուրքիա-

¹⁹ Murat Belge, *Annesi Ermeni'ymiş*, ‘Taraф’ Gazetesi, 20.12.2008, <http://www.taraf.com.tr/murat-belge/makale-annesi-ermeniyimis.htm>

²⁰ Mehmet Şevket Eygi, *Kürt Açılmımı mı, Ermeni meselesi mi?*, "Milligazete", 12.10.2009, <http://www.milligazete.com.tr/makale/kurt-acilmimi-mi-ermenimeselesi-mi-140545.htm>

²¹ Mehmet Şevket Eygi, *Ermeni Yetimleri*, Milligazete, 31.01.2010, <http://www.milligazete.com.tr/makale/ermeniyetimleri-151602.htm>.

²² Kürt-Ermeni çok fazla, Taraf Gazetesi, 30.03.2010, <http://www.taraf.com.tr/haber/kurt-ermenicok-fazla.htm>.

յի Հանրապետությունը էթնիկ արմատների վրա հիմնված կազմավորում է: Հավասարություն և այլ նման բաները հերիաք են: Հերիաք է նաև քաղաքացիությունը: Հանրապետությունը ստեղծվել է «վստահելի և ոչ վստահելի» տարրերի հիման վրա»²³:

2010թ. ծառյալ հայերի թեման ակտիվացել է հատկապես սեպտեմբեր ամսին, երբ Աղքամարի Սուրբ Խաչ եկեղեցում մատուցված պատարագին մասնակցել էին նաև Պոլս հայոց պատրիարքի ընդհանուր փոխանորդ Արամ Աքեշյանի խալանցած զարմիկները, որոնք հրապարակավ հայտնեցին, որ մկրտվելու համար սպասում են Դիարքեքիրի Սուրբ Կիրակոս եկեղեցու վերաբացմանը: Թեման անմիջապես լայն արձագանք է ստացել թուրքական լրատվամիջոցների կողմից, քանի որ այն արծարձվում էր Պոլս հայկական համայնքի հոգևոր առաջնորդի մակարդակով: «Հյուրիեթը» 2010թ. սեպտեմբերի 21-ին տպագրել է «Արդեն քրիստոնյա են գրել տալիս իրենց անձնագրերում» հոդվածը, որում ներկայացվում էին Արամ Արքավանի քրոջ բոռների անհատական պատմությունները²⁴:

Չի հապաղել նաև Յունիֆ Հալաչօղլուի բացասական արձագանքը, որը թեմային անդրադարձել է սեպտեմբերի 22-ին «Թյուրք օջաքլարը» կայքէջում: Հալաչօղլուն հայտարարելով, որ Թյուրքիայում են ապրում առնվազն 500 հազար ծառյալ հայեր, առաջ է քաշել նաև այն տեսակետը, թե «ովքեր այս ճշմարտությունն ասելու համար իրեն մեղադրում են ցեղապաշտության մեջ և առանց դատի դատապարտում, այսօր հրապարակում են դա, որովհետև հոդ են նախապատրաստում հայերին փոխանորությունները»²⁵:

Նոյն օրը ազգայնական շրջանակներին մոտ գտնվող «Յենի Զաղ» օրաթերթը գրել է, որ «Թյուրքիայի հիմնական խնդիրը ծառյալ հայերն են»²⁶:

Այսպիսով, կարելի է արձանագրել, որ արևմտահայության մնացորդացի՝ ծառյալ և այլավան հայերի թեման վերջին տարիներին եղել է թուրքական լրատվամիջոցների ուշադրության կենտրոնում: Թյուրքական ՁԼՄ-ներում նման հայերի հանդեպ ընդհանուր առմանք նկատելի է երկու տեսակի վերաբերմունք՝ բացասական և դրական: Բացասական, երբ թուրքական՝ հիմնականում աջակողմյան մասունի էջերում խալանցած ու հատկապես ծառյալ հայերը դիտվում են որպես Թյուրքիայի ամբողջականությանը սպասնացող վտանգ, ու դրական, երբ թուրքական ծախակողմյան պարբերականներում ներկայացվում են նման հայերի ապրուները: Եթե բացասական վերաբերմունք արտահայտող հրապարակումներում ընթերցողներին կոչ է արվում զգն լինել ծառյալ հայերի, հատկապես բյուրոկրատական ու կրթական համակարգում բարձր պաշտոնների հասած նրանց ներկայացուցիչների նկատմամբ, ապա դրական հորիվածներում բերվում են նման հայերի անհատական պատմությունները, և փորձ է արվում ընթերցողների շրջանում էմաքսիս առաջացնել քննի իշխանացված հայերի, հատկապես ցեղասպանության տարիներին թուրքերի և քրդերի հետ ամուսնանալ հարկադրված հայ կանաց ասպած ողբերգությունների հանենա:

Հարկ է նշել, որ ծառյալ և այլավան հայերի խնդիրի քննարկումները թուրքական մամուլում տեղիք են տալիս նաև նման հայերի առաջացման անմիջական պատճառը դարձած Հայոց ցեղասպանության հիմնահարցի և դրան հարակից այլ հարցերի արծարծնան ու լուսաբանմանը:

²³ Նոյն տեղում:

²⁴ Okan Konuralp, *Artık kimliklerine Hristiyan yazdırıyorlar*, Hürriyet Gazetesi, 21.09.2010, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/15828167.asp>.

²⁵ Cenk Tutarlı, Prof. Dr. Halaçoğlu'ndan *Kimliklerine Hristiyan yazdırılanlarla ilgili bir değerlendirme*, Odatv.com, 23.09.2010, <http://www.yenikanal.com/guncel/226698-ProfDrYusuf-HalaoludanKimliklerine-Hristiyan-Yazdranlarla-Ilgili-Bir-Deerlendirme.html>.

²⁶ Arslan Bulut, *Devletin içindeki gizli Ermeniler!*, Yeniçağ Gazetesi, 22.09.2010, <http://www.yg.yenicaggazetesi.com.tr/yazargoster.php?haber=14987>.

Ծաղյալ և իսլամացած հայերի հարցի արծարծումը ժամանակակից թուրքական մամուլում

Մելինե Անումյան

Ամփոփում

Ծաղյալ և այլադավան հայերի թեման վերջին տարիներին եղել է թուրքական լրատվամիջոցների ուշադրության կենտրոնում: Իսլամացած և ծաղյալ հայերը թուրքական ԶԼՄ-ներում ներկայացվում են որպես սպառնալիք՝ ուղղված Թուրքիայի ամբողջականությանը: Հստ որոշ մամուլ օրգանների՝ այն հայերը, ովքեր իսլամացվելով հանդերձ, շարունակում են պահպանել իրենց հայկական ինքնազիտակցությունը, կարող են վրեժ լուծել Թուրքիայից: Բայց և այնպես, թուրքական որոշ պարբերականներ դրական վերաբերմունք են արտահայտում նման հայերի հանդեաւ՝ ներկայացնելով նրանց պատմությունների ողջ ողբերգականությունը:

Քանալի բառեր՝ ծաղյալ հայեր, իսլամացած հայեր, բռնի իսլամացում, թուրքական մամուլ, թուրքական ԶԼՄ-ներ, Հայոց ցեղասպանություն:

Crypto and Islamized Armenians' Issues in Modern Turkish Media

Meline Anumyan

Summary

The issues of crypto and heterodox Armenians have always been in the center of attention of Turkish media. Islamized and crypto Armenians have always been presented in Turkish media as a threat against Turkish integrity. According to some media representatives, those Armenians who were subjected to forced Islamization, but still keep Armenian identity, can take revenge from Turkey. But still, some print media representatives have positive approach towards them; they even present the entire tragedy of their history.

Keywords: crypto Armenians, islamsized Armenians, forces islamization, Turkish media, Armenian Genocide.

Обсуждение вопроса крипто и исламизированных армян в современной турецкой прессе

Мелине Анумян

Тема исламизированных и криптоармян в течении последних лет находится в центре внимания турецких средств массовой информации. Исламизированные и криптоармяне в турецких СМИ представляются как угроза целостности Турции. Согласно некоторым органам прессы те армяне, которые исламизируясь продолжают сохранять свое армянское самосознание, могут отомстить Турции.

Несмотря на это некоторые турецкие газеты выражают положительное отношение к таким армянам представляя всю трагичность их историй.

Ключевые слова: криптоармяне, исламизированные армяне, насилиственная исламизация, турецкая пресса, турецкие СМИ, Геноцид армян.